

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ

УДК 373.3.091.3/.4-021.464(477)

**ПЕДАГОГІЧНА ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ АКАДЕМІКА ОЛЕКСАНДРИ САВЧЕНКО
В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ**

Мухіна Тетяна Євгеніївна,
старший викладач кафедри початкової освіти
Бердянський державний педагогічний університет
tanamuhina2@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1758-882X>

Мета статті – довести, що педагогічна система розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, розроблена академіком Олександром Яківною Савченко, є підґрунтям оновлення сучасних методик початкового навчання.

Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: аналіз наукових праць академіка О. Савченко, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення представленої матеріалу.

Результати. У статті розкрито педагогічну теорію розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, засновану на дослідженнях відомої української вченої Олександри Савченко, а саме: наголошено на значущості та актуальності основних ідей та концепцій академіка для поліпшення якості освіти та розвитку пізнавальної самостійної діяльності молодших школярів у сучасних реаліях.

На основі аналізу наукових праць академіка О. Савченко визначено поняття, мету та зміст пізнавальної самостійності; висвітлено дидактичні умови та способи її розвитку, що активно використовуються у роботі зі здобувачами початкової освіти в умовах сьогодення. Окреслено компоненти (мотиваційний, змістовий та організаційно-процесуальний), які відіграють важливу роль у розвитку пізнавальної самостійності учнів початкової школи.

Розглянуто оригінальну педагогічну систему розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів ученої О. Савченко, яка суттєво вплинула на вдосконалення змісту, форм, засобів і методів навчання у сучасній початковій освіті та є одним із ключових векторів розвитку пізнавальних здібностей і самостійності здобувачів на сучасному етапі навчання.

Проаналізовано зміст системи пізнавальних завдань академіка О. Савченко, що побудована на змістовій та процесуальній основі, реалізує пізнавальну, розвиваючу та виховну функції навчання й містить завдання на порівняння; завдання на аналогію; завдання на визначення головного; на узагальнення і конкретизацію знань; на визначення образної та смислової ролі слова і словосполучень; завдання на визначення і пояснення причинно-наслідкових зв'язків; на формування оцінних суджень, що сприяють розвитку пізнавальних навичок, критичного мислення та самостійності учнів.

Загальним результатом дослідження є **висновок**, що педагогічна теорія відомої української вченої Олександри Савченко має велике значення для розвитку пізнавальної самостійності здобувачів початкової освіти. Аналіз ідей та системи поглядів Олександри Яківни може бути використаний сучасними вчителями-практиками початкової школи для поліпшення освітнього процесу та розвитку у молодших школярів умінь самостійно вчитися в умовах зміненої реальності.

Ключові слова: академік Олександра Савченко, наукова спадщина, педагогічна теорія, розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів, система пізнавальних завдань.

PEDAGOGICAL THEORY OF DEVELOPING COGNITIVE AUTONOMY IN YOUNG STUDENTS BY ACADEMICIAN OLEKSANDRA SAVCHENKO IN TODAY'S CONTEXT

Mukhina Tetiana Yevheniivna,
Senior Lecturer at the Department of Primary Education
Berdiansk State Pedagogical University
tanamuhina2@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1758-882X>

The aim of the article is to demonstrate that the pedagogical system for developing cognitive independence in younger students, developed by Academician Olexandra Yakivna Savchenko, serves as the foundation for modernizing contemporary methods of primary education.

To achieve this goal, the following research **methods** were employed: analysis of academic works by Academician O. Savchenko, synthesis, systematization, comparison, and generalization of the presented material.

Results. The article has revealed the pedagogical theory of developing cognitive independence in younger students, based on the research of the renowned Ukrainian scientist, Olexandra Savchenko. It emphasizes the significance and relevance of the academician's main ideas and concepts to enhance the quality of education and foster cognitive independence among younger students in contemporary realities.

Through an analysis of Academician O. Savchenko's scientific works, the concept, purpose, and content of cognitive independence have been determined. The didactic conditions and methods for its development, actively employed in working with primary education learners in modern conditions, have been elucidated. The components (motivational, content-related, and organizational-procedural) that play a crucial role in fostering cognitive independence among primary school students have been outlined.

The article examines the original pedagogical system for developing cognitive independence in younger students, proposed by O. Savchenko, which significantly influenced the improvement of content, forms, means, and teaching methods in contemporary primary education. This system represents one of the key directions for developing cognitive abilities and independence among learners in the current stage of education.

The content of Academician Olexandra Savchenko's system of cognitive tasks has been analyzed, which is built on substantive and procedural foundations, realizing cognitive, developmental, and educational functions of teaching. The system includes tasks for comparison, analogy, identifying the main points, generalization, and specification of knowledge, determining the figurative and meaningful role of words and word combinations, establishing cause-and-effect relationships, and forming evaluative judgments. These tasks contribute to the development of cognitive skills, critical thinking, and independence in students.

The overall result of the research leads to the **conclusion** that the pedagogical theory of the renowned Ukrainian scientist, Olexandra Savchenko, holds great importance for fostering cognitive independence among primary education learners. The analysis of her ideas and system of views can be utilized by contemporary primary school teachers to improve the educational process and develop cognitive skills in younger students.

Key words: *academician Olexandra Savchenko, scientific legacy, pedagogical theory, development of cognitive independence in younger students, system of cognitive tasks.*

Вступ. Організація освітнього процесу в сучасній початковій школі орієнтована на формування загальнолюдських цінностей, які базуються на засадах педагогіки партнерства, співпраці, розвитку особистості кожного учня, його пізнавальних інтересів, уміння працювати самостійно та прагнути до самовдосконалення. Нова парадигма сучасної початкової освіти пов'язана з упровадженням ідей педагогіки дитиноцентризму та переходом на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу, створенням психологічно-комфортної атмосфери, продуктивної для позитивного самопочуття здобувачів початкової освіти.

Сучасна початкова освіта є ключовим етапом у становленні та розвитку кожної дитини. Запровадження Нової української школи стало великим кроком у реформу-

ванні системи освіти, що спрямовується на особистісний розвиток кожного учня. Так, освітня діяльність у сучасній початковій школі здійснюється відповідно до індивідуальних стилів, темпу, складності та навчальних траєкторій здобувачів початкової освіти з урахуванням навичок XXI ст., ключовою серед яких є пізнавальна самостійність, котра передбачає розвиток в учнів критичного мислення, навичок самоорганізації, творчості, самостійного пошуку знань та ін. (Концепція Нової української школи, 2023).

Проблема формування пізнавальної самостійності молодших школярів, від розв'язання якої залежить їхня здатність самостійно навчатися впродовж життя, є актуальною та характерною для всіх періодів розвитку національної освіти. Сформована пізнавальна самостійність є важливою умовою ефективного та результативного

навчання. Вона дає змогу учням початкової школи в процесі освітньої діяльності впевнено діяти, досягати бажаних результатів, використовуючи засвоєні знання, сформовані вміння та навички.

Різні аспекти проблеми розвитку пізнавальної самостійності досліджували Т. Абрамова, О. Вашуленко, Т. Грановська, Н. Дахно, А. Дорошенко, О. Кабанкова, Л. Калініченко, О. Кононко, В. Кроль, О. Липецький, О. Науменко, Н. Олефіренко, Н. Родюк, О. Савченко, Т. Форостюк, А. Фромм, В. Хом'юк, І. Хом'юк та ін. Але без перебільшення можна стверджувати, що обґрунтована відомою українською вченою Олександрою Яківною Савченко теорія розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, яку вона вивчала на рівні докторського дисертаційного дослідження ще на початку 80-х років минулого століття, у вітчизняній педагогічній науці займає особливе місце, оскільки суттєво вплинула на вдосконалення змісту, форм, методів і засобів навчання на етапі становлення нової національної школи. По суті, на той час поєднання теорії з практикою було унікальним явищем у науковому просторі України. Учителі конспектували основні положення монографії «Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів» академіка О. Савченко, обговорювали її на методичних об'єднаннях та активно впроваджували в педагогічну діяльність (Савченко, 1982).

Мета статті – довести, що педагогічна система розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, розроблена академіком Олександрою Савченко, є підґрунтям оновлення сучасних методик початкового навчання.

Методологія та методи. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження, як: аналіз наукових праць відомої української вченої Олександри Савченко, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення представленого матеріалу.

Результати та дискусії. Олександра Яківна потрактувала пізнавальну самостійність учнів початкової школи як сформованість прагнення та вміння пізнавати в процесі цілеспрямованого пошуку, основою розвитку якого є активний характер освітньої діяльності, що реалізується через проблемний підхід у навчанні та самостійну роботу. Адже вчена вважала основою пізнавальної активності проблемність як ключову компоненту, яка найбільш виразно проявляється у пошуковій та творчій діяльності, раціональне поєднання дидактичної гри та навчання, використання наочності й завдань на логічне міркування. Саме самостійна робота, на думку Олександри

Яківни, є формою здійснення цього підходу, який у контексті сьогодення набуває неабиякої актуальності. О. Савченко вважала, що «...хоча в початковій школі пізнавальні завдання нескладні за змістом і структурою, проте навіть найпростіша задача містить у собі питання, яке спонукає до міркування, порівняння, доведення, встановлювання причинно-наслідкових зв'язків, висловлення оцінних суджень, визначення головного і другорядного» (Савченко, 2012; Савченко, 1979; Савченко, 1985).

Академік О. Савченко була впевнена, що пізнавальна самостійність учнів молодшого шкільного віку має формуватися не внаслідок дії якогось одного ефективного засобу, а є закономірним результатом досконалої системи навчання й виховання, спрямованої на розвиток самостійності думки, національно-патріотичної свідомості, чіткої громадянської позиції та самостійності як риси характеру, яка в мінливому світі стає ключовою (Концепція Нової української школи, 2023; Савченко, 1981).

Реагуючи на сучасні суспільні умови, починаємо все більше усвідомлювати значущість та далекоглядність концептуальних положень педагогічної теорії розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів академіка О. Савченко. Так, серед дидактичних умов, які впливають на розвиток пізнавальної самостійності учнів початкової школи, Олександра Яківна визначала такі: формування пізнавальних потреб, сприяння розвитку наполегливості у виконанні самостійних завдань; раціональне поєднання репродуктивної і продуктивної діяльності з метою доцільного збільшення питомої ваги частково-пошукових методів; запровадження у зміст початкового навчання спеціальної системи пізнавальних завдань; використання ефективних засобів керування пошуковою діяльністю молодших школярів через поступове ускладнення і варіювання змісту пізнавальних вправ; озброєння системою інтелектуальних умінь, загальних та спеціальних прийомів навчальної роботи. Саме ці виокремлені О. Савченко дидактичні умови є актуальними і знаходять своє відображення під час онлайн-навчання (Савченко, 1978).

До способів, які сприяють розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, відома українська вчена відносила такі: пробудження в учнів початкової школи допитливості, спостережливості, бажання якомога більше знати і вміти; оволодіти певними організаційними та мисленневими навичками; навчити молодших школярів навчатися; здобувачам початкової освіти потрібно передусім вивчати навколишній світ, озна-

йомлюватися з видами трудової діяльності, явищами суспільного життя, подіями, характерними для їх місця проживання, що сприятиме розширенню їхнього кругозору, вихуватиме спостережливість, допитливість; порівнювати вчинки людей та на основі цих знань робити висновки. Отже, навіть крізь призму часу ці способи розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів є потужним важелем у процесі формування національної свідомості та самоідентичності особистості (Савченко, 1982).

У процесі розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів академік О. Савченко особливу увагу звертала на важливість та повноцінну взаємодію мотиваційного, змістового та організаційно-процесуального компонентів, які мають неабияку значущість та відповідають сучасним викликам освіти. Так, за визначенням ученої, *мотиваційний компонент* побуджує та закріплює у молодших школярів позитивні емоції у процесі колективної навчальної діяльності, викликає інтерес, допитливість, бажання до самостійного розмірковування і, як наслідок, формує стійке прагнення до пошукової діяльності. Реалізацію *змістового компоненту* Олександра Яківна вбачала в упровадженні в освітній процес розвивальних завдань, спеціальних запитань, які активізують діяльність учнів; педагогічно доцільного поєднання репродуктивних і творчих завдань. Здійснення *організаційно-процесуального компоненту*, на думку знаної вченої, відбувається під час формування у молодших школярів організаційних умінь і навичок, системи пошукових умінь відповідно до впровадженої в освітній процес системи пізнавальних завдань; стимулювання здогадки, уяви та комбінаторних здібностей; оволодіння елементарною логічною грамотністю (Савченко, 1982).

Розроблена й широко апробована Олександром Яківною педагогічна система розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів стала в подальшому основою програми формування загальнонавчальних умінь і навичок, яка в умовах невизначеності є актуальною для педагогів, оскільки дає змогу здобувачам початкової освіти здобути ті компетенції, які необхідні для життя в глобалізаційному вимірі. Так, на думку академіка О. Савченко, засобом розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів є система завдань на порівняння; аналогія; визначення головного; образної та смислової ролі слова і словосполучень; узагальнення і конкретизація знань; встановлення і пояснення причинно-наслідкових зв'язків; формування оцінних суджень (Савченко, 1982).

Спробуємо більш детально охарактеризувати пізнавальну суть завдань різних видів із педагогічної системи відомої української вченої та показати їх значущість у сучасних реаліях. Так, пізнавальну сутність **завдань на порівняння** О. Савченко вбачала у відображенні таких зв'язків і відношень об'єктивної дійсності, як подібність та відмінність, тотожність і протилежність, оскільки на основі такої діяльності формуються нові знання, відомості або здобуті знання переносяться в нову ситуацію. Учена виокремлювала велику групу пізнавальних завдань, у яких окреме поняття порівнюється з групою йому подібних за характерними відмінними або подібними ознаками. Так, наприклад, на уроках природознавства доцільно ставити такі запитання: «Чим гадюка відрізняється від інших звірів?», «Чим лелека відрізняється від інших птахів?», «За якими ознаками яловицю можна відрізнити від інших хвойних дерев?» тощо. Академік О. Савченко зауважувала, що це допомагає учням усвідомити надзвичайну різноманітність тваринного та рослинного світів і водночас побачити їхню єдність, зосереджувати увагу на найістотнішому (Савченко, 1982).

Цікавими пізнавальними завданнями на порівняння вчена зазначала такі, які вимагають від молодших школярів розподілу предметів за їхніми істотними ознаками або визначення певної закономірності. Так, велику активність і розумове напруження виявляють учні початкової школи, виконуючи пізнавальні завдання на порівняння комплексних об'єктів: художніх творів, задач, картин, природних зон тощо. Адже в порівнянні кожного із цих об'єктів потрібно виокремити чимало абстрактних ознак, установити їх відповідність щодо подібності і відмінності, сформулювати розгорнуті висновки (Савченко, 1982).

Олександра Яківна рекомендувала керувати процесом розв'язування молодшими школярами пізнавальних завдань на порівняння в такій послідовності: актуалізація знань учнів про об'єкти, що порівнюються; усвідомлення учнями мети завдання; виділення ознак, що порівнюються; порівняння відповідних подібних ознак; формулювання і пояснення результату порівняння (Савченко, 1982).

Таким чином, вивчення взаємозв'язаних понять порівняння, як стверджувала Олександра Яківна, – це організаційна основа освітнього процесу, тому в Новій українській школі доцільно на всіх уроках, де формуються взаємозв'язані поняття, пропонувати здобувачам виконувати відповідні пізнавальні завдання.

Для розвитку пізнавальної діяльності молодших школярів відома українська вчена рада виконання **пізнавальних завдань на висновки за аналогією**, які є судженнями про властивості одного предмета на основі його подібності до іншого. Аналогія допомагає учням визначити напрям пошуку, під час якого виникають догадки, що стимулюють процес пізнання (Савченко, 1982).

У результаті власних наукових досліджень Олександра Яківна дійшла висновку, що корисними пізнавальними завданнями, які вимагають від учнів самостійних міркувань, активного оперування знаннями, є складання завдань за аналогією, складання кількох завдань за однією схемою, рівнянням. Учена зазначала, що високого рівня пізнавальної самостійності вимагають пізнавальні завдання на евристичну аналогію, які практикують на різних уроках, оскільки передумови оперування цим прийомом об'єктивно закладені в змісті навчання молодших школярів. Так, наприклад, академік О. Савченко запропонувала таке цікаве завдання на евристичну аналогію на уроках із природознавства для учнів 2-го класу: «Ви ознайомилися із властивістю води розчиняти сіль. Проведіть такий самий дослід із цукром. Що ви помітили? Який можна зробити висновок? Яку властивість мають ці речовини?» (Савченко, 1984).

За рекомендаціями вченої, виконання пізнавальних завдань на аналогію відбувається в такій послідовності: визначення мети завдання; встановлення подібності та відмінності між відомим поняттям і тим, що формується на основі порівняння; встановлення можливості перенесення відомої ознаки чи способу дії на нове поняття; висновок про властивості нового об'єкта; закріплення нових знань (способів дій) у різноманітних вправах (Савченко, 1982).

Отже, у сучасній початковій школі, де здобувачі належать до цифрового покоління, важливим чинником розвитку їхньої пізнавальної самостійності є використання алгоритмічних аналогій, за допомогою яких вони, спираючись на відомий спосіб дії, самостійно доходять висновку про можливість його застосування в дещо змінених умовах, тобто вносять у відомий спосіб певні конструктивні корективи.

Олександра Яківна стверджувала, що для успішності навчання велике значення має вміння молодших школярів **виділяти головне** в засвоюваному матеріалі, що є складною пошуковою діяльністю. У процесі визначення головного під час узагальнення і систематизації знань керування пізнавальною діяльністю учнів

варто здійснювати так: виділення істотних ознак понять, явищ, які належать до певної теми, розділу; встановлення між ними взаємозв'язку, взаємозалежності на основі порівняння; узагальнення істотних ознак у вигляді «ланцюжка» суджень різними способами; фіксація уваги учнів на способі виконання завдання. Учена запропонувала систему завдань такого типу з різних предметів початкової школи (українська мова, читання та природознавство), а саме: завдання на пошук учнями слів із найбільшим смисловим навантаженням в окремих уривках і в тексті твору; виділення речень, у яких передається основна думка твору; визначення головної дійової особи, встановлення зв'язку між нею та основною думкою твору; порівняння теми твору зі змістом прислів'їв та приказок, які йому відповідають; формулювання висновку-узагальнення. Загалом систематичне застосування пізнавальних завдань на визначення головного привчає молодших школярів до всебічного вдумливого аналізу матеріалу, пошуку основного; самостійних узагальнень (Савченко, 1979).

У глобалізованому світі стрімких змін без достатнього розвитку вміння виділяти головне молодшим школярам складно досягти повноцінної самостійності, тому такі пізнавальні завдання мають бути широко представлені на уроках різних навчальних дисциплін, а особливо великою їх роль є в процесі засвоєння нових понять, узагальнення і систематизації знань. Тому, як зазначала Олександра Яківна, учитель на кожному уроці під час підбиття підсумків має ставити перед учнями завдання на визначення головного результату, якого вони досягли.

Академік О. Савченко вважала, що розвинути понятійне й образне мислення молодших школярів можна завдяки вдумливій і систематичній роботі над **смисловим і художнім значенням слова**. Пізнавальні завдання цього типу спрямовані на переосмислення, перенесення звичного значення слова в нову ситуацію, а також розкриття зв'язку змістової і художньої ролі мовних засобів. У наукових дослідженнях Олександри Яківни виокремлено пізнавальні завдання цього типу: знайти правильне слово для передачі думки; пояснити, чому саме це слово або речення використав автор; знайти слово або вираз, що відкриває нову рису в образі героя, нову ознаку події; пояснити, за допомогою яких засобів автор показує своє ставлення до зображуваного; розкрити значення образного виразу у словесній картині тощо (Савченко, 1979).

В умовах сьогодення значна увага вчителів приділена запропонованим вище завданням, оскільки вони сприятимуть формуванню в молодших школярів мовного чуття, краси українського слова; можуть продемонструвати його силу у створенні яскравих уявних образів, а отже, мають величезне пізнавальне та виховне значення.

Наступний вид пізнавальних завдань, що становить авторську систему академіка О. Савченко з розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, – це **завдання на узагальнення і конкретизацію знань**. Учена зазначала, що узагальнення потрібні для розуміння будь-якого матеріалу з метою засвоєння понять про різні предмети та явища об'єктивної дійсності. Умовами успішного здійснення узагальнення є активізація узагальнювальної діяльності учнів, навчання їх виконувати це різними способами. Так, ґрунтуючись на власних дослідженнях, Олександра Яківна рекомендувала використовувати такі види завдань: узагальнення істотних ознак порівнювальних об'єктів під час формування нового поняття; узагальнення способів дії з метою їх перенесення на новий об'єкт, нові умови; узагальнення-висновок із прочитаного тексту, результатів спостереження, уроку; узагальнення з метою систематизації знань із певної теми, розділу у вигляді переліку ознак, складання опорної схеми, таблиці тощо (Савченко, 1982).

Академік О. Савченко наголошувала, що конкретизація сприяє усвідомленому засвоєнню повного обсягу абстрактних понять, узагальнень, тому в початковій школі радила найчастіше використовувати відповідні пізнавальні завдання на уроках мови й математики з метою навчання учнів свідомо застосовувати теоретичні знання. Також дослідниця рекомендувала пропонувати молодшим школярам завдання на співвідношення конкретних та абстрактних ознак засвоюваного способу дії, що є особливо корисним на уроках із математики в сучасному освітньому середовищі (Савченко, 1981).

Інший тип завдань системи розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, а саме **на визначення причинно-наслідкових зв'язків**, Олександра Яківна визначала як складні для учнів початкової школи, оскільки для встановлення причини і наслідку необхідно здійснювати розгорнуту пошукову діяльність, яка включає поелементний аналіз, порівняння об'єктів, виділення їхніх істотних ознак, узагальнення, висновки. Завдання такого типу, на думку академіка О. Савченко, слід супро-

воджувати запитаннями: «Чим це зумовлено?», «Як це можна пояснити?», «Чому так трапилось?» тощо. Виконувати пізнавальні завдання на встановлення причинно-наслідкових зв'язків Олександра Яківна пропонувала в такій послідовності: аналіз і виділення істотних ознак об'єкта; пошук і пояснення причини факту, явища, події; встановлення і пояснення наслідку; співвідношення причини і наслідку; висновок-пояснення зв'язків між визначеними об'єктами; фіксація уваги на способах міркування (Савченко, 1982).

У сучасних умовах використання такого типу завдань в освітньому процесі початкової школи має велике значення, оскільки сприяє формуванню матеріалістичного світогляду учнів та адекватній оцінці моральних якостей особистості.

Значний виховний та розвивальний вплив на молодших школярів, за переконаннями вченої О. Савченко, мають **завдання на формування оцінних суджень**, оскільки дають змогу учням оцінити себе, власні вчинки, інших людей, явища тощо відповідно до певних ідей та принципів. Тобто оцінні судження залежать від характеру об'єкта думки, тому за своїм змістом можуть відображати ступінь естетичної цінності предмета, моральних і фізичних якостей людини. Моральне оцінювання з-поміж інших видів оцінних суджень, на думку вченої, є найдоступнішим і найважливішим для формування особистості молодшого школяра. Академік О. Савченко звертала увагу вчителів на те, що під час навчання молодших школярів висловлювати оцінні судження треба слідкувати за їх правильною, створенням емоційного настрою під час обговорення; стимулювати до активної діяльності. Олександра Яківна була переконана, що пізнавальні завдання на формування оцінних суджень є майданчиком для учнів початкової школи для розмірковувань «який я зараз» і «яким хочу стати». Окрім спеціальних завдань на уроках, учена вбачала величезні можливості для розвитку оцінної діяльності в процесі спілкування педагога з учнями, адже навчання – це насамперед людські відносини (Савченко, 1981; Савченко, 1982).

Таким чином, запропонована знаною вченою оригінальна педагогічна система розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, яку вона пов'язувала з важливими якостями особистості, зокрема із самостійним мисленням, прийняттям рішення, плануванням і діяльністю, оцінюванням своїх дій, не лише поліпшує глибину базових знань, умінь та навичок,

підвищує інтерес до уроків, посилює активність у практичній діяльності, а й виступає найважливішою умовою успішності сучасних здобувачів початкової освіти (Бібік, 2017; Савченко, 1982).

Висновки. Отже, аналіз наукової спадщини академіка О. Савченко свідчить про масштабність провідницьких ідей, а саме про інноватику педагогічної системи розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів, побудованої з урахуванням прийомів розумової діяльності, що стали підґрунтям для сучасних методик початкової школи.

Олександра Яківна пов'язувала пізнавальну самостійність молодших школярів із формуванням у них таких якостей особистості, як ініціативність, критичність, воля, відповідальність за свою діяльність та поведінку. Для сучасних умов (воєнний стан та післявоєнне відродження) вони надзвичайно актуальні. Розуміючи це, вчителі нині приділяють велику увагу вихованню в учнів здатності навчатися самостійно, зважаючи на застосування дистанційних технологій та організацію освітнього процесу онлайн.

Подальші наукові пошуки будемо спрямовувати на вивчення наукової спадщини академіка Олександри Савченко як авторки системи посібників для молодших школярів розвивального спрямування «Барвистий клубочок», «Розвивай свої здібності», «Умій вчитися».

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 26.06.2023).
2. Нова українська школа: poradnyk dlia vchytelia / za zag. red. N.M. Bibik. Kyiv : Pleiady, 2017. 206 s.
3. Савченко О.Я. Виховання пізнавальних потреб учнів. *Початкова школа*. 1981. № 4. С. 7–13.
4. Савченко О.Я. Дидактичні основи розвитку пізнавальної самостійності. *Початкова школа*. 1978. № 12. С. 5–9.
5. Савченко О.Я. Мотивація пошукової діяльності учнів. *Початкова школа*. 1985. № 2. С. 58–61.

6. Савченко О.Я. Пізнавально-проблемні завдання на уроках читання. *Початкова школа*. 1979. № 5. С. 24–30.

7. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів : монографія. Київ : Радянська школа, 1982. 176 с.

8. Савченко О.Я. Формування пізнавальної самостійності молодших школярів : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1984. 48 с.

9. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник. Київ : Грамота, 2012. 502 с.

REFERENCES

1. Kontsepsiia Novoi ukrainskoi shkoly [The Concept of the New Ukrainian School]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian]. (2023, June, 26).
2. Bibik N.M. (Ed.) (2017). *Nova ukrainska shkola* [New Ukrainian School]: poradnyk dlia vchytelia. Kyiv : TOV «Vydavnychi dim «Pleiady» [in Ukrainian].
3. Savchenko, O.Ya. (1981). Vychovannia piznavalnykh potreb uchniv [Education of cognitive needs in students]. *Pochatkova shkola* [Elementary school], 4, 7–13 [in Ukrainian].
4. Savchenko, O.Ya. (1978). Dydaktychni osnovy rozvytku piznavalnoi samostiinosti [Didactic foundations of developing cognitive independence]. *Pochatkova shkola* [Elementary school], 12, 5–9 [in Ukrainian].
5. Savchenko, O.Ya. (1985). Motyvatsiia poshukovoi diialnosti uchniv [Motivation for exploratory activities in students]. *Pochatkova shkola* [Elementary school], 2, 58–61 [in Ukrainian].
6. Savchenko, O.Ya. (1979). Piznavalno-problemni zavdannia na urokakh chytannia [Cognitive-problem-solving tasks in reading lessons]. *Pochatkova shkola* [Elementary school], 5, 24–30 [in Ukrainian].
7. Savchenko, O.Ya. (1982). Rozvytok piznavalnoi samostiinosti molodshykh shkoliariv [Development of cognitive independence in younger students]: monografiya. Kyiv : Radyans'ka shkola [in Ukrainian].
8. Savchenko, O.Ya. (1984). *Formuvannia piznavalnoi samostiinosti molodshykh shkoliariv* [Formation of Cognitive Independence in Younger Students]: avtoref. dys... d-ra. ped. nauk: 13.00.01. Kyiv [in Ukrainian].
9. Savchenko, O.Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoyi shkoly* [Didactics of primary school]: pidruch. dlya stud. ped. f-tiv. Kyiv : Hramota [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.06.2023.
The article was received 26 June 2023.